

Plasschaert Quality in Research BV
Weteringschans 124
1017 XT Amsterdam
Tel: 00 31 (0)20 - 627 34 00
E-mail: info@pqr-research.nl
Internet: <http://www.pqr-research.nl>

MOTIVATIE-ONDERZOEK EUROPESE GRONDWET

- een kwalitatief onderzoek -

management summary

Projectnummer: 3588

Kenmerk: CK/MA/BuZa/70242

Uitgevoerd door P Q R BV, in opdracht van:

RVD/Publiek en Communicatie, ten behoeve van het Ministerie van Buitenlandse Zaken

© Auteursrecht voorbehouden:

- niets uit dit rapport mag worden verveelvuldigd en/of openbaargemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van genoemd ministerie

PQR
Plasschaert Quality in Research BV
Weteringschans 124
1017 XT Amsterdam

Tel.   00 31 (0)20 - 627 34 00
Fax   00 31 (0)20 - 627 35 37
E-mail   info@pqr-research.nl
Internet   <http://www.pqr-research.nl>

Amsterdam, April 2005
Projectnummer: PQR f1329

P Q R BV is lid van de MarktOnderzoekAssociatie (MOA) en de European Society for Opinion and Marketing Research (ESOMAR). Op alle onderzoeksprojecten is de ICC/ESOMAR-code van toepassing (International Code of Marketing and Social Research Practice). P Q R BV is ISO-9001-2000 gecertificeerd.

INHOUD	PAGINA	
1	INLEIDING	
1.1	Achtergrond van het onderzoek en onderzoeksdoelstellingen	5
1.2	Onderzoeksmethode en steekproef	5
1.3	Algemeen	7
2	RESULTATEN	
2.1	De algemene attitudes ten aanzien van de politiek	9
	2.1.1 Nederland	9
	2.1.2 Europa	10
2.2	De Europese grondwet	11
	2.2.1 Referendum op 1 juni	11
	2.2.2 Huidige informatie over de Europese grondwet	11
	2.2.3 Huidige opinievorming	12
2.3	Argumenten voor en tegen de Europese grondwet	13
	2.3.1 De argumenten voor en tegen (spontaan)	13
	2.3.2 Argumenten met impact	14
2.4	De motivatie om te gaan stemmen	18
2.5	Wat zijn de gevolgen van een 'nee' tegen de Europese grondwet?	20
2.6	Hard tegen hard	21
2.7	Afzenders	21
2.8	Beeldmerk	23
2.9	De grondwet krant	23
3	CONCLUSIES	26
BIJLAGEN:		
	Checklist	29
	Respondentenoverzicht	33
	Stimulus	36

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

1.1 Achtergrond van het onderzoek en onderzoeksdoelstellingen

Op 1 juni 2005 zal er een referendum onder de Nederlandse burgers plaatsvinden over de Europese grondwet. In dit kader is er behoefte aan aanvullende informatie over de motivatie onder burgers om voor, tegen of niet te gaan stemmen en de argumenten die een rol (kunnen) spelen bij de meningsvorming over de Europese grondwet.

Dit onderzoek heeft dan ook tot doel inzicht te krijgen in:

- de belangrijkste beweegredenen die op dit moment een rol spelen bij de opinievorming over de Europese grondwet
- welke (contra) argumenten de meeste impact hebben
  - welke zetten burgers aan het denken, welke kunnen burgers van mening doen veranderen (zowel richting een 'ja' als richting een 'nee')
- wat denkt men te bereiken met zijn/haar stem; wat is de motivatie om te gaan stemmen
- de verwachtingen die men heeft wat betreft de gevolgen van een 'nee' tegen de Europese grondwet.

RVD/Publiek en Communicatie is de opdrachtgever en zij heeft PQR gevraagd dit kwalitatieve onderzoek uit te voeren, ten behoeve van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

1.2 Onderzoeksmethode en steekproef

Gezien het verkennende karakter van het onderzoek is er gekozen voor een kwalitatieve methode van onderzoek middels groepsdiscussies. Bij dit type onderzoek wordt een diepgaand inzicht verkregen in de onderzoeksvragen. In de groepen stimuleert de groepsinteractie de respondenten tot het genereren van ideeën en meningen en tot het geven van een toelichting op de eigen houding en opvattingen.

Gekozen is voor 6 groepsdiscussies van 120 minuten met 7-8 burgers per groep. De indeling van de onderzoeksgroepen is gebaseerd op de stemkeuze van de respondenten bij

het referendum over de Europese grondwet. De onderzoeksopzet ziet er dan ook als volgt uit:

- 1 groepsdiscussie met sterke voorstanders; gaan zeker voor stemmen
- 1 groepsdiscussie met sterke tegenstanders; gaan zeker tegen stemmen
- 1 groepsdiscussie met potentiële voorstanders; gaan misschien voor stemmen, maar twijfelen nog
- 1 groepsdiscussie met potentiële tegenstanders; gaan misschien tegen stemmen, maar twijfelen nog
- 1 groepsdiscussie met niet-geïnteresseerden en niet-stemmers
- 1 groepsdiscussie met een mix van 'smaken'.

Daarnaast golden de volgende selectiecriteria:

- alle respondenten hebben de Nederlandse nationaliteit
- 50% mannen en 50% vrouwen per groep
- spreiding in leeftijd (18-65 jaar)
- spreiding in sociaal-economisch niveau
- spreiding in politieke voorkeur
- spreiding in beroepen.

De respondenten zijn gerekruteerd door een daarin gespecialiseerd wervingsbureau, waarmee wij goede ervaringen hebben. De wervingsinstructies zijn in samenwerking met de opdrachtgever opgesteld. Een volledig overzicht van de respondenten is opgenomen in de bijlagen.

De gebruikte gespreksleidraad is eveneens in overleg met de opdrachtgevers opgesteld. De gespreksleidraad en het gehanteerde stimulusmateriaal zijn ook terug te vinden in de bijlagen van dit rapport. Na de eerste groepsdiscussie bleek de hoeveelheid stimulusmateriaal te omvangrijk en is besloten minder directief te werk te gaan. De opzet van de groepsdiscussies en de gespreksleidraad is in overleg met de opdrachtgevers aangepast.

De groepen zijn gevolgd door vertegenwoordigers van de RVD/Publiek en Communicatie en het Ministerie van Buitenlandse Zaken via een gesloten video- en audiocircuit. Het onderzoek heeft plaatsgevonden op 12, 13 en 14 april 2005 bij PQR te Amsterdam.

1.3 Algemeen

Kwalitatieve methoden van onderzoek zijn verkennend en diagnostisch van aard en zijn bij uitstek geschikt voor het opsporen van onderliggende houdingen en motieven. De aandacht ligt op 'hoe en waarom'-vragen en minder op 'wie en hoeveel'-vragen. De resultaten dienen daarom te worden beschouwd als indicatief.

In dit rapport wordt onderscheid gemaakt op basis van de eerder genoemde selectiecriteria, echter alleen daar waar relevante verschillen optraden.

De resultaten van dit onderzoek staan alleen ter beschikking van de RVD/Publiek en Communicatie en het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de door hen gemachtigden.

HOOFDSTUK 2
RESULTATEN

2.1 De algemene attitudes ten aanzien van de politiek

2.1.1 Nederland

Over het algemeen uiten de meeste respondenten vooral ongenoegen over de hedendaagse gang van zaken in Nederland. Men lijkt teleurgesteld in 'de Nederlandse politiek' en argwanend ten opzichte van de bedoelingen van de Nederlandse overheid. Veel respondenten hebben het idee dat Nederland zich op veel gebieden in negatieve zin ontwikkelt en men heeft niet het gevoel dat de overheid hier daadwerkelijk iets aan doet/kan doen.

De respondenten halen verschillende voorbeelden aan om hun ongenoegen toe te lichten:

- het groeiende aantal regels in Nederland, de bezuinigingen van de laatste tijd en de werkloosheidscijfers die niet echt lijken te dalen
- daarnaast hebben meerdere respondenten het idee dat de verschillen tussen rijk en arm steeds groter worden. Hierbij worden ook de hoge salarissen van topmanagers genoemd
- de recente vrijlating van Samir A. roept vragen op over het rechtssysteem in Nederland
- volgens de respondenten is er sprake van een verharding en een uitvergroting van tegenstellingen binnen de maatschappij (in dit kader worden incidenten genoemd zoals de moord op Theo van Gogh, de twee keer in brand gestoken school in Uden)
  - in dit zelfde kader noemt men de (negatieve) rol van de media; deze heeft een grote invloed op de publieke meningsvorming. De respondenten hebben het idee dat de situaties door de media soms worden uitvergroot door de wijze waarop de media communiceert
- een groeiende individualisering en intolerantie onder de Nederlandse burgers ten opzichte van elkaar.

"Ik vind wel dat de mentaliteit van jongeren veranderd is. Ik durf niets meer te zeggen." (Potentiële niet-stemmersgroep)

De negatieve reacties worden door enkele respondenten genuanceerd. Zij benadrukken dat Nederland een prima land is om te wonen en dat de armoede in Nederland erg mee valt in vergelijking tot veel andere landen. Tevens hebben enkelen het idee dat de economie in Nederland zich langzaam weer in de goede richting ontwikkelt.

2.1.2 Europa

De meningen over de Europese Unie zijn verdeeld. De groepen bestaande uit de voorstanders van een Europese grondwet ervaren de ontwikkelingen binnen Europa over het algemeen als neutraal tot positief. Het vervagen van de grenzen en de komst van de euro maakt het reizen binnen Europa een stuk gemakkelijker. Zij betreuren de prijsstijgingen, maar keuren de euro niet af. Deze respondenten zijn van mening dat de EU Nederland met meer voordelen dan nadelen verrijkt.

De meeste respondenten uit de andere groepen (tegenstanders en niet-stemmers) reageren wat negatiever ten opzichte van Europa. Men is bang dat:

- Nederland ondergesneeuwd raakt door de grotere landen zoals Duitsland en Frankrijk
- de EU voor Nederland niet zo veel voordelen heeft opgeleverd (Nederland geeft meer dan het ontvangt)
- de EU een bureaucratisch en log apparaat is waar Nederland weinig invloed op uit kan oefenen
- de EU tot doel heeft te worden als de VS (enkele respondenten uiten dit).

Deze angst maakt dat deze respondenten veel vraagtekens bij het nut van de EU voor Nederland plaatsen. Deze angsten worden ook door de voorstanders genoemd, maar zij maken zich hierover minder zorgen.

“Binnen Europa geeft Nederland vaak toe en zijn ze geen baas in eigen huis.” (Potentiële tegenstandersgroep)

“Chocolade was vroeger in Nederland een goed product, maar door de nieuwe Europese normen wordt er minder cacao gebruikt en neemt de kwaliteit van chocolade af.” (Gemixte groep)

Daarnaast halen veel van hen de euro aan als belangrijkste reden van de prijsstijgingen; sommigen zien de komst van de euro tevens als de start van een ontwikkeling waarbij elk land haar eigen identiteit gaat verliezen.

Kortom, een meerderheid van de respondenten is te typeren als sceptisch dan wel argwanend richting de politiek, zowel op nationaal als op Europees vlak. Dit is van grote invloed op de houding ten aanzien van een Europese grondwet.

2.2 De Europese grondwet

2.2.1 Referendum op 1 juni

Een meerderheid van de respondenten is op de hoogte van het referendum op 1 juni. Men weet dat het over de Europese grondwet gaat, maar hierbij wordt direct opgemerkt dat men niet meer weet dan dat. Een meerderheid van de respondenten (in alle groepen) heeft het idee nog maar zeer weinig tot niets over deze Europese grondwet te weten en uiten het verzoek om meer (begrijpelijke en concrete) inhoudelijke informatie; wat staat erin, wat zijn de gevolgen voor de burgers, wat zijn de voordelen, wat zijn de nadelen, etc.?

Een groot deel van de respondenten is argwanend over wat er met de uitslag van het referendum zal gebeuren. Velen weten dat de uitslag niet bindend is, dus waarom zou men dan gaan stemmen?

“Het wordt ons gewoon in de maag gesplijt.” (Gemixte groep)

“Ze zijn al zover met een verenigd Europa dat er geen weg terug is.”

(Potentiële niet-stemmersgroep)

2.2.2 Huidige informatie over de Europese grondwet

Respondenten ervaren hun eigen kennis over de grondwet als zeer minimaal. Enkele respondenten vermoeden dat de grondwet bestaat uit regels voor alle lidstaten en/of de grondrechten voor alle Europeanen. De respondenten hebben niet het idee dat de overheid actief bezig is met het informeren van de burgers over de Europese grondwet; Een enkeling geeft aan gehoord te hebben over de beschikbaarheid van een krant.

“Als het zo belangrijk is, waarom informeert de overheid ons hier dan niet over?” (Potentiële voorstandersgroep)

2.2.3 Huidige opinievorming

Ondanks dat de respondenten een tekort aan informatie ervaren, hebben velen wel een idee over wat (en of) men zal gaan stemmen op 1 juni. Echter, een meerderheid geeft aan hier nog niet 100% zeker van te zijn; men staat duidelijk nog open voor informatie die van invloed kan zijn op hun stem (vooral de twijfelende voorstanders en de meeste tegenstanders):

- voorstanders: de respondenten die aangeven (waarschijnlijk) voor te gaan stemmen, verwachten dat de grondwet meer voordelen dan nadelen zal hebben. Ondanks gebrek aan inhoudelijke informatie heeft men een redelijk vertrouwen in de grondwet. Vooral de twijfelende voorstanders uiten behoefte aan meer informatie; Deze twijfelende voorstanders uiten in het bijzonder de angst dat de Nederlandse overheid niet voldoende op zal kunnen komen voor de belangen van de Nederlandse burgers.

“Ik wil overtuigd worden.” (Potentiële voorstandersgroep)

- tegenstanders: meerdere respondenten die aangeven nee te gaan stemmen, verwachten dat de grondwet niet in het belang zal zijn van Nederland. Men verwacht dat Nederland er voornamelijk op achteruit zal gaan; bijvoorbeeld verlies van de Nederlandse verworvenheden, relatief hoge financiële verplichtingen voor Nederland en een grondwet die gebaseerd is op de belangen van de grote landen als Frankrijk en Duitsland. Daarnaast maakt vooral het gebrek aan informatie veel (twijfelende) tegenstanders erg argwanend; zolang men geen informatie ontvangt, zal men nee stemmen.
- niet-stemmers: deze respondenten gaan er op dit moment van uit dat ze niet zullen gaan stemmen. Dit komt voort uit desinteresse, gebrek aan informatie en de verwachting dat er (haast) niet naar hun stem zal worden geluisterd. Zolang deze respondenten geen informatie in hun schoot geworpen krijgen, zal deze mening niet veranderen. Na enig doorvragen en praten over het onderwerp, lijken meerdere respondenten meer voor een ‘nee’ dan een ‘ja’ tegen de grondwet te voelen. Onder deze respondenten leven dezelfde angsten als onder de tegenstanders; het gaat nu goed, dus waarom een verandering?

“Het zal me worst wezen.” (Potentiële niet-stemmersgroep)

2.3 Argumenten voor en tegen de Europese grondwet

2.3.1 De argumenten voor en tegen (spontaan)

Wanneer de respondenten gevraagd wordt naar het mogelijke ‘voor’ en ‘tegen’ van de Europese grondwet reageert men over het algemeen terughoudend; zonder informatie over de inhoud en de gevolgen, vindt men het moeilijk hier een realistische inschatting van te maken. Het voor en tegen dat men uiteindelijk aandraagt, baseert men vooral op vermoedens, verwachtingen van en hoop over de grondwet. De mogelijke argumenten voor de Europese grondwet zijn volgens de respondenten voornamelijk:

- economische voordelen (in het bijzonder een voordeel voor de multinationals)
- het vormen van een sterker blok tegen andere mogendheden
- het biedt duidelijkheid:
  - duidelijkheid over de regels binnen Europa, de (mensen)rechten van Europeanen
  - één EU-gezicht naar buiten
  - “Dan weten alle burgers waar ze aan toe zijn!”
- het vrij reizen, studeren of werken in het buitenland wordt nog makkelijker
- minder vertraging bij de besluitvorming binnen de EU door duidelijke afspraken, transparantie en openheid (zou erg prettig zijn, maar dit wordt door veel respondenten als ongeloofwaardig beschouwd)
- Turkije zal straks ook aan deze grondwet moeten kunnen voldoen. Zolang zij dit niet doen, zullen ze geen lid worden
- een enkele respondent noemt tenslotte het strenger worden van het Nederlandse rechtssysteem en het behouden van de vrede binnen Europa als argumenten voor een Europese grondwet.

De meest genoemde argumenten tegen de Europese grondwet komen allemaal neer op:

- nog meer bureaucratie; het levert weer een extra laag op
- verlies van Nederlandse identiteit en verworvenheden (zoals euthanasie, drugsbeleid, homohuwelijk)

- Nederland raakt ondergedompeld in het Europese belang of het belang van de grote lidstaten
  - in dit kader wordt dikwijls ter illustratie het begrotingstekort van Frankrijk en Duitsland aangehaald; Nederland laat over zich heen lopen

“De Europese grondwet is vooral voor Frankrijk en Duitsland gemaakt, de rest van de landen moeten zich aanpassen.” (Sterke tegenstandersgroep)

- de open grenzen hebben een instroom van buitenlandse werknemers tot gevolg
  - vooral de Poolse werknemers worden hierbij genoemd
- enkele respondenten zijn van mening dat de open grenzen ook leiden tot meer criminaliteit en terrorisme (de meeste respondenten zijn het hier niet mee eens)

“Door vrij verkeer en vrij vestigen zonder een paspoort kunnen makkelijker dingen gebeuren.” (Potentiële niet-stemmersgroep)

- een enkele respondent meent dat de Europese grondwet negatieve invloed zal hebben op het Nederlandse sociale stelsel.

Tijdens de discussie blijken veel elementaire zaken onduidelijk te zijn voor een meerderheid van de respondenten: wat is een grondwet eigenlijk precies? Wat staat er in de Nederlandse grondwet? Wat is de relatie tussen de Nederlandse en de Europese grondwet; welke bepaalt straks wat?

2.3.2 Argumenten met impact

De respondenten is een 10-tal argumenten voor en een 10-tal argumenten tegen de grondwet voorgelegd:

ARGUMENTEN VOOR

1. Meer democratie in Europa
2. Een beter asiel- en migratiebeleid
3. Europa dichterbij de mensen
4. Europa en Nederland economisch sterker
5. Meer greep op Brusselse macht met de Europese grondwet
6. Beter terroristen en criminelen bestrijden
7. Uw rechten in de grondwet
8. Een sterker Europa in de wereld
9. De hand op de knip met de Europese grondwet
10. Europa met een socialer gezicht

ARGUMENTEN TEGEN

1. Verlies van zeggenschap over eigen land
2. Onleesbare grondwet
3. Meer machtsmisbruik
4. Minder democratie
5. Geen vetorecht meer
6. Meer bEUROcratie
7. Meer geld in bodemloze putten
8. Meer terrorisme
9. Eén Europees leger
10. Alle macht naar Frankrijk en Duitsland

Over het algemeen worden deze argumenten beschouwd als abstract en vaag. Zonder informatie over de inhoud van de grondwet aanvaardden veel respondenten de argumenten niet zonder meer als waarheid en maken de argumenten bij veel groepen weinig indruk; het roept vooral meer vragen op! Daarnaast zijn de argumenten voor veel respondenten niet concreet genoeg; men geeft aan te willen weten wat de Europese grondwet voor de burgers zal betekenen, vooral in hun dagelijkse leven.

“Meer democratie en Europa dichterbij de mens zijn loze kreten.”

(Sterke voorstandersgroep)

“Alle punten zijn belangrijk, maar hoe zijn ze gerelateerd aan de grondwet?” (Potentiële voorstandersgroep)

“Deze punten zouden al lang in de Nederlandse grondwet moeten staan.” (Potentiële tegenstandersgroep)

Van de argumenten voor en tegen de Europese grondwet, maken er enkelen werkelijk indruk op de respondenten. De argumenten die ingaan op machtsverdeling (welke invloed heeft Nederland straks?), verlies van eigen identiteit en verworvenheden, de financiële aspecten rondom de EU (blijft Nederland meer betalen dan dat het ontvangt?), criminaliteit en terrorisme, het asiel- en migratiebeleid en bureaucratie lijken de meeste aandacht te trekken. De argumenten over criminaliteit/terrorisme en asiel-/migratiebeleid roepen wel verschillende reacties op; terwijl een gedeelte van de respondenten zich erdoor voelt aangesproken vanwege de actualiteit, ervaart een ander gedeelte van de respondenten (m.n. de tegenstanders) het als een soort marketingtruc.

“Die punten over criminaliteit en terrorisme, dat voelt nu erg dichtbij!” (Potentiële voorstandersgroep)

“Ze weten gewoon dat onderwerpen als criminaliteit en asielbeleid onze aandacht zal trekken.” (Sterke tegenstandersgroep)

Over het algemeen zouden de zekere voorstanders graag meer informatie ontvangen over de Europese grondwet, maar zij zijn (vergeleken met de andere respondenten) het minst beïnvloedbaar door de argumenten; ze zijn zeker van hun stem voor de Europese grondwet, vooral omdat zij dit ervaren als een logisch gevolg van de ontwikkelingen binnen de EU. In hun ogen is het belangrijkste argument voor de Europese grondwet de noodzaak van duidelijke afspraken en regels om goed te kunnen samenwerken binnen de steeds groter wordende EU.

“Het is belangrijk dat Europa als één land wordt gezien.” (Sterke voorstandersgroep)

De twijfelende voorstanders willen echt nog overtuigd worden en zijn op zoek naar bevestiging. Men is geneigd het voor te geloven, maar zolang die argumenten niet toegelicht worden aan de hand van de inhoud van de grondwet en concrete Nederlandse voorbeelden (uitleg hoe de grondwet de voordelen mogelijk maakt) blijven de tegenargumenten ook hun kracht behouden.

“Er is geen garantie wat betreft de gevolgen van de Europese grondwet en daarom is het niet overtuigend voor mij.” (Potentiële voorstandersgroep)

De meeste tegenstanders blijken nog enigszins beïnvloedbaar te zijn wat betreft hun stem. Velen denken nee te gaan stemmen en leggen uit dit voornamelijk te doen vanwege het gebrek aan informatie en de argwaan die dit bij hen oproept. De negatieve attitudes ten opzichte van de politiek in het algemeen verergeren deze intentie. De argwaan wordt ook gevoed door eerdere ervaringen met de politiek. Men heeft het gevoel dat de mening van

de burgers in veel gevallen niet echt van invloed is. De invoering van de euro en de uitbreiding van de EU worden aangedragen als voorbeelden waarbij een besluit werd genomen tegen de zin van vele burgers, of in ieder geval zonder de burgers te hebben geraadpleegd.

De meeste tegenstanders geven aan dat hun nee-stem tijdens het referendum enkel en alleen betrekking zal hebben op de Europese grondwet. Echter, zij denken dat 'anderen' wel beïnvloedt zullen worden door overwegingen en meningen die betrekking hebben op de euro (en prijsstijgingen), de uitbreiding naar Turkije, ontevredenheid met het huidige politieke klimaat, etc. Een enkeling geeft aan dat er voor hen inderdaad meer speelt tijdens dit referendum; het verschaft hen (eindelijk) de mogelijkheid hun ongenoegen te uiten.

Zolang niemand deze tegenstanders informeert over de voordelen, gaan zij ervan uit dat een aantal van de tegenargumenten wel zullen kloppen. De meeste tegenstanders zijn vooral gevoelig voor de volgende tegenargumenten:

- 'verlies van zeggenschap over eigen land'; men verwacht dat de belangen van Nederland ondergeschikt zullen worden aan die van Europa en de grote lidstaten. De verwachtingen ten aanzien van de Nederlandse overheid zijn laag; velen vinden dat de overheid te weinig kracht uitstraalt. Dit haakt in op het argument 'alle macht naar Frankrijk en Duitsland'.
- 'meer geld in bodemloze putten': volgens veel respondenten zal er door de Europese grondwet nog meer geld verkwist binnen de EU en zal Nederland relatief te veel geld blijven betalen aan de EU.

"Ze hebben vroeger onze belangen niet goed behartigd. We betalen meer dan Duitsland dat toch ook erg rijk is." (Sterke tegenstandersgroep)

De meeste argumenten voor klinken positief, maar worden niet als waar aangenomen door de meeste respondenten zolang men geen verdere informatie over de Europese grondwet heeft ontvangen. Respondenten geven aan dat de toelichting op en het 'bewijs' van de voordelen verschaft dient te worden in de vorm van concrete voorbeelden en begrijpelijke taal (dus geen moeilijke, lange teksten).

De niet-stemmers lijken zich meer aangetrokken te voelen tot de tegenargumenten dan tot de argumenten voor. Men vindt het echter erg lastig om een mening over de waarheid/geloofwaardigheid van de argumenten te geven, doordat men niet weet wat er in de Europese grondwet staat. Respondenten geven aan dat het belang van de grondwet en het referendum hen nog steeds niet duidelijk is. In het geval van meer informatie (hier gaan zij niet zelf naar op zoek, moet op ze af komen!), zegt men wellicht te gaan stemmen. Vanwege de scepsis en desinteresse in de EU, geven meerderen aan dat hun stem dan waarschijnlijk een 'nee' wordt. Deze niet-stemmers geven aan dat zij enkel te overtuigen zijn van het tegendeel als de voorstanders met bewijs komen dat de argumenten voor waar zijn.

"We hebben het niet slecht en iets wat werkt moet je niet zomaar veranderen. Ik wil eerst bewijs dat het beter uitpakt en duidelijk zien wat de voordelen zijn." (Potentiële niet-stemmersgroep)

2.4 De motivatie om te gaan stemmen

Zowel de voor- als tegenstanders vinden het van belang hun stem te laten gelden. Zeker, omdat men dit referendum ervaart als de eerste mogelijkheid om direct een stem te laten horen wat betreft een ontwikkeling binnen de EU. Het feit dat men de kans krijgt om zijn stem te laten horen wordt op zich gewaardeerd door de meeste respondenten. Echter, regelmatig wordt twijfel geuit over de invloed van de uitslag van dit referendum; voornamelijk de niet-stemmers en de tegenstanders hebben het idee dat het referendum vooral een 'zoethoudertje' is en dat de stem van Nederland toch al vast ligt.

"Kijk maar naar dat referendum over de Noord-Zuidlijn in Amsterdam. We waren tegen, maar het ging toch door!" (Gemixte groep)

Zoals eerder aangegeven, geven enkele respondenten aan dat zij dit tevens ervaren als een mogelijkheid om hun ongenoegen te uiten over het feit dat de Nederlandse burgers niet eerder om een mening is gevraagd door middel van een referendum (bijvoorbeeld bij de invoering van de euro).

De niet-stemmers voelen niet alleen weinig tot geen motivatie om te gaan stemmen vanwege het feit dat ze een sterke twijfel over het effect van hun stem hebben, maar ook vanwege de desinteresse en onwetendheid.

“Je stem wordt uitgehouden en minder waard als de EU groter wordt.”

(Potentiële niet-stemmersgroep)

Ongenoegen met en de argwaan richting de hedendaagse politiek klinkt in veel antwoorden van de tegenstanders door. De respondenten zijn van mening dat dit niet van invloed is op hun stem tijdens dit referendum. Echter, de negatieve houding ten opzichte van de Europese grondwet wordt wel beïnvloedt door andere/eerdere ervaringen. Veel respondenten zijn niet gelukkig met de euro (m.n. de prijsstijgingen als gevolg van de euro), de mogelijke uitbreiding van Europa en vrij verkeer (met bijvoorbeeld het gevolg dat Poolse werknemers naar Nederland komen voor werk) en men uit sterke twijfels of de Nederlandse overheid (Balkenende wordt hierbij ook specifiek genoemd) machtig/sterk genoeg is om het Nederlandse belang te verdedigen binnen de EU. Veel respondenten vragen zich af of de Europese grondwet de Nederlandse burgers werkelijk wat te bieden heeft. Deze gevoelens en ervaringen spelen dus (indirect) wel een rol bij veel burgers in het bepalen van een stem voor het komende referendum.

“Er zijn heel veel armere landen binnen Europa en als de grondwet komt en alles gelijk wordt getrokken dan kunnen wij daar niet beter van worden.” (Gemixte groep)

2.5 Wat zijn de gevolgen van een 'nee' tegen de Europese grondwet?

De respondenten verwachten dat een uiteindelijk 'nee' uit het referendum niet persé een Europese grondwet voor Nederland zal tegenhouden (men gaat ervan uit dat het kabinet voor de grondwet is). Enkele respondenten geven aan dat dit afhankelijk zal zijn van de opkomst en het percentage nee-stemmers.

Indien Nederland 'nee' zegt tegen de Europese grondwet worden geen desastreuze gevolgen verwacht door de respondenten. De meeste respondenten verwachten dat de EU weer om de tafel zal gaan zitten om de grondwet te herschrijven (herbezinning) en de tijd zal nemen de burgers alsnog te enthousiasmeren.

De respondenten kregen 3 'scenario's als Nederland nee stemt' voorgelegd:

1. Er verandert eigenlijk niets als Nederland nee stemt   2. Als Nederland nee stemt, is dat een gemiste kans voor Nederland   3. Als Nederland nee stemt, is dat een ramp

De meeste respondenten, zowel de voorstanders, tegenstanders als niet-stemmers zien scenario 1 als de meest waarschijnlijke. Men verwacht dus niet dat de grondwet zoveel zal veranderen. Enkele respondenten zien meer in scenario 2 en 3, maar enkel vanwege het gedeelte over de grensoverschrijdende problemen als terrorisme en criminaliteit.

Enkele respondenten geven hierbij aan dat zij verwachten dat een 'ja'-stem van Nederland op de lange duur zeker wel impact zal hebben, aangezien een Europese grondwet betekent dat de EU zich verder kan ontwikkelen (groeïende samenwerking, verdere uitbreiding).

"Je kunt niet zonder de Europese Unie als je milieu wilt aanpakken."

(Sterke tegenstandersgroep)

2.6 Hard tegen hard

De respondenten is gevraagd het artikel 'Hard tegen hard' (dit artikel verscheen afgelopen februari in Europa Expres) te lezen. Dit artikel wordt door een meerderheid ervaren als moeilijk en ingewikkeld. Aangezien de argumenten niet inhoudelijk worden toegelicht, verschaft het meer onduidelijkheid dan duidelijkheid. De meeste respondenten geven aan hier niets wijzer van te worden.

"Het is een pingpong spel tussen die twee heren." (Sterke tegenstandersgroep)

Vooral de argumenten die ingaan op 'Nederland is een klein land' en de opmerkingen over 'transparantie en openbaarheid' trekken de aandacht. Wederom blijkt dat veel respondenten 'bewezen' willen hebben dat een klein land als Nederland straks voldoende te zeggen heeft. Respondenten geven aan te betwijfelen of de grondwet zal zorgen voor meer transparantie en openbaarheid. Men verwacht eerder het tegenovergestelde.

"Transpanter snap ik niet. In mijn ogen is het hoe groter, hoe logger en moeilijker dus ik geloof het niet." (Potentiële tegenstandersgroep)

"Als zij het al niet eens zijn, hoe moet dat dan binnen de Europese Unie?" (Gemixte groep)

De opmerking 'in Europa geldt wat je kwijt bent krijg je nooit meer terug' heeft impact, omdat dit inspeelt op de angsten van de respondenten.

2.7 Afzenders

De respondenten verwachten dat de overheid hen informeert over de Europese grondwet en men verwacht specifiek van Balkenende dat hij zich hier ook nog duidelijk over uit zal

spreken richting de Nederlandse burgers. De opmerking dat dit al lang had moeten gebeuren, wordt veelvuldig gemaakt.

Met 'de overheid' bedoelen de respondenten in dit geval zowel de politieke partijen, de tweede kamer, de RVD als het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Een enkeling noemt hierbij ook Postbus 51 als mogelijke afzender. Een enkele respondent vindt dat Brussel ook een rol in de informatie-voorziening dient te vervullen.

"Alle politieke partijen hadden de handen in elkaar moeten slaan en mensen moeten informeren." (Potentiële tegenstandersgroep)

Men verwacht van de overheid overzichtelijke informatie waarbij de burgers verteld wordt wat er in de Europese grondwet zal staan en wat er nu gaat veranderen door een Europese grondwet. Men wil dat deze informatie verspreid wordt via diverse kanalen; website, tv(spotjes), kranten, folders (huis-aan-huis), etc.

"Hoe is het nu en wat krijgen we straks?" (Sterke voorstandersgroep)

"Niet een krant van 14 pagina's maar spotjes, zodat je in fases erin rolt." (Gemixte groep)

Het idee om gebruik te maken van bekende Nederlanders als ambassadeurs van de grondwet wordt door een merendeel van de respondenten afgewezen; zij vinden dergelijke personen niet geloofwaardig. Men verwacht geïnformeerd te worden in de krant en door het journaal en actualiteiten programma's dus men verwacht van journalisten een belangrijke rol in de voorlichting over de Europese grondwet. Verder kan men zich voorstellen dat er gebruik gemaakt zal worden van debatten, waarbij ook wetenschappers worden uitgenodigd. Veel respondenten uiten een grote behoefte aan objectieve informatie.

"Waarom niet gewoon tijdens het nieuws elke keer een klein stukje informatie over de grondwet." (Sterke tegenstandersgroep)

Specifieke namen die door meerdere respondenten worden genoemd als prettige en geloofwaardige boodschappers zijn Jeroen Pauw, Paul Witteman en Paul Rosemöller.

2.8 Beeldmerk

De meeste respondenten vinden het een duidelijk, maar ook ietwat oubollig logo. Het beeldmerk roept meerdere associaties op. Veel respondenten zien in het beeldmerk gelijkwaardigheid en samenwerking. Een enkeling haalt er een boodschap uit over de identiteit van Nederland: Nederland blijft bestaan met zijn eigen identiteit (en vlag), naast het bestaan van één Europa. De potentiële voorstемmers en de sterke voorstanders zijn positiever over het beeldmerk dan de (potentiële) tegenstanders en niet-stemmers.

“Het logo straalt voor mij gelijkwaardigheid uit, we worden niet ondergeschoven. Nederland blijft bestaan.” (Sterke voorstandersgroep)

“Ik word er niet warm of koud van.” (Sterke tegenstandersgroep)

“Het logo doet mij denken aan een 2^e Amerikaanse federatie. De USA is voor mij geen goed voorbeeld en daarom zou ik tegenstemmen.” (Gemixte groep)

2.9 De Grondwet Krant

Enkele respondenten waren al op de hoogte van het bestaan van een krantje met informatie over de Europese grondwet. Aan enkele groepen is de krant getoond en gevraagd om een eerste indruk. De (potentiële) voorstandersgroepen hebben de krant niet gezien, aangezien de krant op de eerste dag nog niet aan het stimulusmateriaal was toegevoegd.

Over het algemeen waardeert men het feit dat er informatie wordt verschaft. De wijze waarop de informatie verschaft wordt waardeert men echter minder; te kleine letters, oogt

saai en niet uitnodigend en de informatie is te uitvoerig. Veel respondenten geven aan deze krant normaal gesproken niet te gaan lezen. Enkele respondenten uit de niet-stemmers groep geven aan dat informatie in de vorm van dit krantje niet in staat is om enige motivatie op te roepen om wel te gaan stemmen (lezen kost ze te veel moeite en daar hebben ze geen zin in).

Sommige tegenstanders zien de krant als een erg minimale poging: is dit het enige middel dat de overheid inzet om aan de verplichting te voldoen om de burgers te informeren over de Europese grondwet?

“Nu kan je niet meer zeggen dat je geen informatie hebt gekregen!”

(Potentiële tegenstandersgroep)

Een grote meerderheid van de respondenten is erg benieuwd naar de samenvatting die op 23 april huis-aan-huis verspreid zal worden. Men hoopt hierin (kort maar krachtig) te kunnen lezen wat de grondwet inhoudt en wat het zal betekenen voor Nederland (wat zijn de concrete gevolgen voor de Nederlandse burgers?). De samenvatting op pagina 2 van de krant valt lay-out technisch niet op, maar deze tekst wordt ervaren als duidelijk en informerend.

HOOFDSTUK 3

CONCLUSIES

3 Conclusies

Naar aanleiding van dit onderzoek komt een aantal 'sleutels' naar voren, die een rol spelen bij de opinievorming over de Europese grondwet en de motivatie om te gaan stemmen:

- de mate van argwaan tegen de overheid en de mate van (des)interesse in de politiek kleuren de opinievorming
- de mate van argwaan ten opzichte van het effect van het referendum vormt een motivatie om niet of tegen te stemmen
- de negatieve ervaringen met de euro (waarbij burgers het idee hebben geen inspraak te hebben gehad in de besluitvorming) en in mindere mate de uitbreiding van de EU en de open grenzen (met als gevolg de instroom van goedkope werknemers) geeft de burgers het gevoel dat de EU niet het belang van de (Nederlandse) burgers vooropstelt
- de grondhouding ten opzichte van Europa wordt gevoed door onwetendheid (niet alleen over de Europese grondwet, maar ook over de wijze waarop de EU nu georganiseerd en opgebouwd is).

Verder komt duidelijk naar voren dat:

- er momenteel sprake is van een absoluut gebrek aan informatie/kennis over de grondwet; het leeft niet
- er sprake is van ongeloofwaardigheid ten aanzien van de verstrekte informatie; men gelooft het niet zomaar (argwaan), men wil bewijs
  - bewijs kan geleverd worden indien de informatie afkomstig is van meerderde bronnen (journaal, actualiteiten programma's, debatten, etc.) naast de overheid
- men wil weten: Wat verandert er voor mij? Wat merken wij straks?
- de argumenten met de meeste impact (aan het denken zetten) gaan in op zaken die het meest lijken te leven onder de burgers. Deze argumenten betreffen de (zowel de voor- als de tegen)argumenten die ingaan op:
  - de machtsverdeling en samenwerking tussen de lidstaten
  - de Nederlandse identiteit en verworvenheden
  - de financiële aspecten/gevolgen
  - criminaliteit en terrorisme
  - asiel- en migratiebeleid
  - bureaucratie

- Het breekpunt lijkt niet zo zeer te liggen bij bepaalde argumenten, maar veel meer bij de informatieverstrekking op zich. Op dit moment heeft men niet het idee geïnformeerd te worden; dit roept argwaan op (Wat valt er te verbergen? Houdt men bewust informatie achter?). Men wil juist het gevoel krijgen serieus genomen te worden! Dit gevoel serieus genomen te worden berust op de informatie die men ontvangt (niet alleen over de grondwet, maar ook over de impact die het referendum zal hebben op de uiteindelijke keuze van Nederland).
- De informatie dient hierbij wel gericht te zijn aan burgers. Dat betekent dat men begrijpelijke uitleg wil krijgen over de inhoud van de grondwet en de gevolgen (in het bijzonder over de hierboven genoemde onderwerpen) aangevuld met concrete voorbeelden waar burgers zich een voorstelling bij kunnen maken.